

ბანკები და ფინანსები

საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული ბანკის გავლენა
ეროვნული ვალუტის სტაბილურობაზე

**Impact of the Monetary Bank of the National Bank of Georgia on the
Stability of the National Currency**

ვალერი მოსიაშვილი - ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი, სეუ, ymosiashvili@seu.edu.ge

ზაიკო სურამელი - მაგისტრანტი,
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, zaikozaiiko123@gmail.com

Valeri Mosiashvili - Doctor of Economics, Professor
Georgian National University, Seu, ymosiashvili@seu.edu.ge

Zaiko Surameli - Georgian Technical University,
MBA Student, zaikozaiiko123@gmail.com

რეზიუმე. როგორც მსოფლიო პრაქტიკა ადასტურებს ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადი და სტაბილური განვითარებისთვის ერთ-ერთ წინაპირობას წარმოადგენს ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის უზრუნველყოფა, რომელიც უმნიშვნელოდ განიცდის დევალვაციას, და სარეზერვო ვალუტების მიმართ. საკითხს კიდევ მეტი სიმწვავე ემატება ჩვენი ქვეყნის სინამდვილეში, როდესაც მიმდინარეობს ეროვნული ფულადი ნიშნის - ლარის, არც თუ ისე სასურველი ტემპით დევალვაცია, რომელიც განსაკუთრებით მწვავედ აღიქმება საზოგადოების ფართო წრეების მიმართ. სწორედ არნიშნულიდან გამომდინარე ჩვენი კვლევის მიზანია გავაკეთოთ სეზ-ის ანტიინფლაციური და ანტიდევალვაციური პოლიტიკის ანალიზი და დავსახოთ გზები ალტერნატიული ინსტრუმენტების გამოყენებისთვის, რომელიც ჩვენი აზრით მიმდინარე ეტაპზე შედარებით „უმტკივნეულო“ იქნება ქვეყნის ეკონომომიკისთვის და ბიზნესექტივობაზეც ნეგატიურად არ იმოქმედებს.

წინამდებარე კვლევის შესრულებისას ჩვენ მიერ, სეზ-ის ოფიციალურ ინფორმაციაზე დაყრდნობით გავაკეთეთ მოპოვებული სტატისტიკური მასალის ანალიზი, გამოვიყენეთ ექსპერტული და ექსტრაპოლაციური კვლევის მეთოდები, რომ მოტანილი არგუმენტები საზოგადოების ფართო

ფენებისთვის (მ.შ. არა სპეციალისტებისთვის) ყოფილიყო ადვილად აღსაქმელი, ხოლო იმ შემთხვევაში თუ არ გვექონდა სათანადო/საიმედო სტატისტიკური მასალა გამოყენებულია კვლევის რედუქციული მეთოდი.

ჩატარებულმა კვლევამ ნათლად დაგვანახა, რომ სებ-ის მიერ მიმდინარე ეტაპზე გატარებული ანტინფლაციური და ანტი დევალვაციური პოლიტიკა, მართალია ნაწილობრივ უზრუნველყოფს ეროვნული ვალუტის სტაბილურობას, მაგრამ მთლიანობაში ნეგატიურ გავლენას ახდენს ბიზნეს აქტივობაზე და ამცირებს გადახდისუნარიან მოთხოვნას.

ჩვენს მიერ შემოთავაზებულია მიმდინარე ეტაპზე ანტიდევალვაციური პოლიტიკის ალტერნატიული, მსოფლიო მასშტაბით აპრობირებული ინსტრუმენტი, კერძოდ სასურველია სებ-მა გამოიყენოს მონეტარული პოლიტიკის ისეთი ქმედითი ინსტრუმენტი, როგორიცაა სარეზერვო მოთხოვნების ცვლილება, და თუ ამჟამად ეროვნული ვალუტით მოზიდული სახსრებისთვის სარეზერვო მოთხოვნა არის 5 %, გაიზარდოს 10 %-მდე, როლო სარეზერვო მოთხოვნა უცხოური ვალუტით მოზიდული სახსრებისთვის არის 30 %, დადგინდეს 20 %-ის ფარგლებში, როგორც ეს რეკომენდირებულია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ და წლების განმავლობაში გამოიყენებოდა თვით სებ-ის მიერ.

საკვანძო სიტყვები: მონეტარული პოლიტიკა, რეფინანსირების განაკვეთი, დევალვაცია, დეპოზიტი, სესხი, საპროცენტო განაკვეთი.

Resume. One of the prerequisites for a stable and sustainable development of the country's economy, as world practice confirms, is to ensure the stability of the national currency, which is slightly devalued, and in respect of reserve currencies. The issue is even more challenging in our country's reality, when the national monetary mark - Lari, is being devalued at a not-so-desirable pace, which is especially badly perceived by the majority number of the society. Therefore, the purpose of our research is to analyze the NBG's anti-inflation and anti-devaluation policy and identify ways to use alternative instruments that will be relatively "painless" for the country's economics at present and will not negatively affect on business activity.

While conducting the present study, we analyzed the statistical data obtained from the official information provided by the NBG, used expert and extrapolated research methods to easily make the arguments available to the majority number of the

society (including non-specialists), and when we had not obtained appropriate / reliable statistical data, we used a reductive method of research.

The study clearly showed that the NBG's current anti-inflation and anti-devaluation policies, which partially ensure the stability of the national currency, have a negative impact on business activity as a whole and reduce solvency demand.

We are currently offering an alternative, worldwide-proven instrument of anti-devaluation policy, in particular, the NBG should use an effective monetary policy tool such as a change in reserve requirements, and the reserve requirement for national currency funds that now stands at 5%, should stand at 10%, while reserve requirement for funds attracted in foreign currency that stands at 30%, should be set at 20% as recommended by the IMF and has been used by the NBG for years.

Keywords: monetary policy, refinancing rate, devaluation, deposit, loan, interest rate.

შესავალი. როგორც მსოფლიო პრაქტიკა ადასტურებს ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადი და სტაბილური განვითარებისთვის ერთ-ერთ წინაპირობას წარმოადგენს ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის უზრუნველყოფა, რომელიც უმნიშვნელოდ განიცდის დევალვაციას, სარეზერვო ვალუტების მიმართ. საკითხს კიდევ მეტი სიმწვავე ემატება ჩვენი ქვეყნის სინამდვილეში, როდესაც მიმდინარეობს ეროვნული ფულადი ერთეულის - ლარის, არც თუ ისე სასურველი ტემპით დევალვაცია, რომელიც განსაკუთრებით მწვავედ აღიქმება საზოგადოების ფართო წრეების მიერ.

უკანასკნელი ერთი წელის მანძილზე ლარმა საკმაოდ მაღალი დევალვაცია განიცადა, 20.11.2019 წ. 1 \$ - 2.6593 ლ¹, დღევანდელი (20.10.2019 წ.) გაცვლითი კურსი კი არის 1\$ - 2.9718 ლ (დევალაცია განიცადა - 11.75 %-ით), რაც სხვა თანაბარ პირობებში ნიშნავს, რომ საქართველოს თითოეულ მოქალაქეს, რომელსაც შემოსავალი აქვს ეროვნულ ვალუტაში, ხარჯები გაეზარდა, „ცხოვრება“ გაუძვირდა და

¹ <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=582&lng=geo> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019

შესაბამისად დახარჯულ ერთ ლარზე დამატებით იხდის 11,75 თეთრს. ამან თავისი გავლენა მოახდინა ინფლაციურ პროცესებზე და საქართველოს ეროვნული ბანკის (სებ) ოფიციალური მონაცემებით ნაცვლად მიზნობრივი 3%-ისა, შეადგინა 6.9 %².

ძირითადი ნაწილი. ქვეყნის მონეტარული ხელისუფლება მართალია „დაგვიანებით“ (ავტორის შენიშვნა), მაგრამ ცდილობს შეარბილოს დევალვაციური და ინფლაციური „წნეხი“ და შექმნას სტაბილური სავალუტო და ზოგადად მონეტარული გარემო. ვფიქრობთ ამის შედეგია ბოლო პერიოდში განხორციელებული მონეტარული პილიტიკის ისეთი ინსტრუმენტების გამოყენება, როგორიცაა სავალუტო ინტერვენცია და რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილება.

აღნიშნულმა ღონისძიებებმა ვფიქრობთ ვერ მოგვცა ის შედეგი, რომელსაც ელოდა როგორც საზოგადოება ასევე ბიზნეს სექტორი, რამდენადაც ლარი კვლავ „დაბალ ნიშნულზეა“, რაც ზრდის უნდობლობას მის მიმართ და ამცირებს საზოგადოების გადახდისუნარიანობას.

მთლიანობაში უნდა ითქვას, რომ დევალვაციური პროცესი, თუ იგი „გონივრულ სამიზნე“ მაჩვენებლს არ აჭარბებს, მისაღებია, ეკონომიკის ზრდა განვითარებისთვის უფრო მეტად ხელის შემწყობი ფაქტორია, ვიდრე შემაფერხებელი. ამ საკითხზე აქ აღარ შევჩერდებით, გვინდა განვიხილოთ სებ-ის მიერ გატარებული ანტიდევალვაციური პოლიტიკის შედეგები და ვაჩენოთ ალტერნატიული გზის შესახებ, რომელიც შეუძლია სებ-მა გამოიყენოს, რათა დროის არც თუ ისე გრძელვადიან პერიოდში მივიღოთ შედეგები (ლარის კურსის რევალვაცია საწყის ეტაპზე, და სტაბილურობა გრძელვადიან პერიოდში). თან ისე, რომ არ მოხდეს

² <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=2> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019

ბიზნესაქტიურობის შეფერხება და ნაკლებად „გაძვირდეს“ საკრედიტო რესურსი.

მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტების განაკვეთები³

	ვადიანობა	განაკვეთი (%)
სესხი	7 დღე	განისაზღვრება აუქციონით (მინიმალური 8.5%)
ღია ბაზრის ერთთვიანი ინსტრუმენტი	28 დღე	განისაზღვრება აუქციონით (მინიმალური 8.5%)
ერთდღიანი დეპოზიტები	1 დღე	(8.5 -0.75) %
ერთდღიანი სესხები	1 დღე	(8.5 +0.75) %
სადეპოზიტო სერტიფიკატები	3 თვე	განისაზღვრება აუქციონით
სახაზინო ფასიანი ქაღალდები	1/2/5/10 წელი	განისაზღვრება აუქციონით
	ეროვნული ვალუტით მოზიდული სახსრებისთვის	უცხოური ვალუტით მოზიდული სახსრებისთვის
სარეზერვო მოთხოვნა*	5.0%	25.0%

* ნარჩენი ვადიანობების მიხედვით ეროვნული ვალუტით 1 წელზე მეტი ვადიანობის და უცხოური ვალუტით 2 წელზე მეტი ვადიანობის ნასესხები სახსრები გათავისუფლებულია სარეზერვო მოთხოვნებისაგან, ხოლო უცხოური ვალუტით 1-დან 2 წლამდე ვადიანობის ნასესხები სახსრებისათვის სარეზერვო ნორმა შეადგენს 15 პროცენტს.

მიმდინარე წლის (2019 წ.) სექტემბერში სებ-მა მაღალი მაღალი დევალვაციის და თანდართული ინფლაციური პროცესების „მოთოკვისთვის“ გამოიყენა ერთ-ერთი, ტრანსფორმირებადი ეკონომიკის და „მესამე სამყაროს“ ქვეყნებში ფართოდ აპრობირებული - რეფინანსირების განაკვეთის ზრდა, თან ისე რომ ამისთვის მას დაჭირდა მონეტარული პოლიტიკის რიგგარეშე სხდომის ჩატარება და ერთი თვის განმავლობაში მართლაც უპრეცედენტოდ, ორჯერ 0.5 %-ული პუნქტით, ჯამში 1%-ით გაზარდა რეფინანსირების განაკვეთი.

³ <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=539> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019

ხოლო 23 ოქტომბერს გაზარდა 1%-ით. თუ გავითვალისწინებთ აქამდე არსებულ პრაქტიკას ეს ცვლილება ერთ-ერთი შედეგის მომტანია ეროვნული ვალუტის სტაბილურობის ან სულაც რევალვაციისთვის. თუმცა აქ ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ მსგავსი ღონისძიებები ამცირებს ქვეყანაში გადახდისუნარიან მოთხოვნას, აუარესებს სოციალურ ფონს.

ყოველივე აღნიშნულის ნათელსაყოფად, სებ-ის ოფიციალურ მონაცემებზე დაყრდნობით, ჩვენ მიერ ჩატარებული იქნა კვლევა, რომელიც მეტ-ნაკლებად ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის რეფინანსირების განაკვეთის ზრდის მიზანშეწონილობის შესახებ.

გამომდინარე იქიდან, რომ გაიზარდა რეფინანსირების განაკვეთი, საბანკო სექტორში არსებული პრაქტიკის შესაბამისად, ბანკის კლიენტებს, რომლებიც სარგებლობდნენ ეროვნულ ვალუტაში უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი სესხებით (და არა მარტო), მათ აბსოლუტურ უმეტესობას ხელშეკრულებიდან გამომდინარე გაეზარდათ სესხის მოცულობა 2 %-ით.

ეროვნული ვალუტით გაცემული, უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი ვადიანი სესხები ფიზიკურ პირებზე (ოქტომბრის თვის მდგომარეობით) შეადგენდა 4 167 697 ათას ლარს. მარტივი მათემატიკური გათვლებით ამ მოცულობის კრედიტის 2 % შეადგენს 83 353 940 ლარს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სესხის ამღებმა ფიზიკურმა პირებმა კომერციული საბანკო სექტორს დამატებით უნდა გადაუხადონ აღნიშნული მოცულობის თანხა.

მთლიანობაში ამ მონაცემების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს ვთქვათ, რომ სებ-ის აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ გადახდისუნარიანი მოთხოვნა შეამცირა დაახლოებით 83.3 მლნ ლარით, ამას თუ დავუმატებთ ზოგადად ეროვნული ვალუტით გაცემული, უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი ვადიანი სესხების მთლიან მოცულობას (ოქტომბრის თვის ბოლოს მდგომარეობით) 6 132 212 ათას ლარს, მსაგის გათვლებით თანხა კიდევ მეტია და შეადგენს 122 644 240 ლარს.

ასევე კიდევ მეტად არასახარბიელო სურათია შინამეურნეობებზე გაცემული სესხების მოცულობის მიხედვით დანაკარგების შესახებ, კერძოდ ოქტომბრის თვის მონაცემებით - შინამეურნეობებზე გაცემული სესხებიდან (15 132 018 ათასი ლარი), უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი სესხები შეადგენს 9 526 469 ათას ლარს. ჩვენს მიერ გამოყენებული მეთოდოლოგიით შინამეურნეობებს (ეკონომიკის ამ ერთ-ერთ ყველაზე მგრძნობიარე სფეროს), გადასახდელი მხოლოდ უძრავი ქონებით უზრუნველყოფილი სესხებისთვის გაეზარდათ 190 529 380 ლარით. რაც საზოგადოების სოციალურ ფონზეც ნეგატიურ გავლენას ახდენს

თუ უფრო შორს წავალთ და ავიღებთ კრებსით მონაცემს, კომერციული ბანკების მიერ ეროვნულ ეკონომიკაზე (რეზიდენტ იურიდიულ და ფიზიკურ პირებზე) გაცემული სესხებით დავალიანება შეადგენს 28 834 963 ათას ლარს⁴⁴, ჩვენი მეთოდოლოგიის მიხედვით გადახდისუნარიანი მოთხოვნა შემცირდა 576 699 260 ლარით.

ჩვენს მიერ სეზ-ის ოფიციალური მონაცემების საფუძველზე ჩატარებულ კვლევაზე დაყრდნობით შესაძლებელია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ მიმდინარე წლის სექტემბერში მონეტარული ხელისუფლების მიერ გატარებულმა ღონისძიებებმა, რომლის ძირითადი მიზანი იყო ლარის დევალვაციური პროცესების და აქედან გამომდინარე ინფლაციური „წნების“ შემცირება, ეროვნული ეკონომიკისთვის გადახდისუნარიანი მოთხოვნა თითქმის 500 მილიონი ლარით შემამცირა, ანუ ეკონომიკას პოტენციურად დააკლდა ამ შიდა მოცულობის ინვესტიცია.

აღნიშნული მონეტარული პოლიტიკის ალტერნატივად გვესახება სეზ-მა მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტებიდან გამოიყენოს - სარეზერვო მოთხოვნა. რომელიც ვფიქრობთ საკმაოდ განსხვავებული ეროვნული ვალუტით მოზიდული სახსრებისთვის (5%) და უცხოური

⁴⁴ <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019

ვალუტით მოზიდული სახსრებისთვის (25 %). რომელიც შესაძლოა გამართლებულია დედოლარიზაციის პოლიტიკის გასატარებლად, მაგრამ როგორც პრაქტიკამ დაადასტურა არაეფექტურია ზოგადად ეროვნული ვალუტის სტაბილურობისთვის, იწვევს ინფლაციური „წნეხის“ ზრდას, რომელიც ყველაზე მტკივნეულად აისახება მოსახლეობაზე.

ჩვენი რეკომენდაციებით სასურველია სარეზერვო მოთხოვნის მაჩვენებელი, უცხოური ვალუტით მოზიდული სახსრებისთვის ნაცვლად არსებული 30 %-ისა ნიშნული შემცირდეს 20 %-მდე, ხოლო პარალელურად (ან თანმიმდევრულად) ეროვნული ვალუტით მოზიდული სახსრებისთვის გაიზარდოს 10 %-მდე, ყოველი შემთხვევისთვის მანამ, სანამ ეროვნულ ეკონომიკაში უცხოური ინვესტიციების მოცულობა არ მიაღწევს/გადააჭარბებს „ისტორიულ მაქსიმუმს“ (1962.6 მლნ აშშ დოლარი 2019 წ.⁵)

თუ კვლავ სებ-ის ოფიციალურ მონაცემებს გადავხედავთ ვნახავთ, რომ მთლიანობაში უცხოური ვალუტით დეპოზიტების მოცულობა, დენომინირებული ლარში შეადგენს - 16853873 ათას ლარს (ცხრილი 1).

დასკვნა. თუ არსებული მონაცემების საფუძველზე გავაკეთებთ გათვლებს, მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნების „შერბილება“ 30%-იდან 20 %-მდე, საბანკო სექტორს დამატებით გამოუთავისუფლებს 1 685 387 ათას ლარის მოცულობის უცხოურ ვალუტას, (მ.შ. აშშ დოლარში 1 4184 65 ათასი ლარით, ევროში 239 770 ათასი ლარით) რაც მიეწოდება ეროვნულ ეკონომიკას კრედიტის სახით, ანუ მონეტარულ ბაზარზე დაახლოებით ამავე მოცულობით გაიზრდება ლარზე მოთხოვნა და უცხოური ვალუტის მიწოდება. ეს ყოველივე მარტივი ლოგიკით მოახდენს ეროვნული ვალუტის კურსის არა მარტო სტაბილიზაციას, არამედ რევალუაციასაც. ამასთან თუ მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნა ეროვნული ვალუტით მოზიდული

⁵ <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/191/pirdapiri-utskhour-i-investitsiebi>

უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019

სახსრებისთვის დაიზრდება არსებული 5%-დან 10%-მდე, ეკონომიკაზე ლარის მიწოდებას შეზღუდავს დაახლოებით - 431 341 600 ლარით (კომერციული ბანკების მიერ ეროვნული ვალუტით მოზიდული იურიდიული და ფიზიკური პირების დეპოზიტების მოცულობა შეადგენს 9 426 832 ათას ლარს⁶).

უცხოური ვალუტით დეპოზიტების სტრუქტურა⁷

	სულ ათასი ლარი	აშშ დოლარი	ევრო	ფუნტი სტერლინგი	რუსული რუბლი	შვეიცარიული ფრანკი	სხვა
01/01/19	15,265,036	12,684,812	2,339,433	169,597	19,734	27,044	24,416
01/02/19	14,917,458	12,361,301	2,320,101	170,931	17,422	25,600	22,102
01/03/19	14,931,952	12,434,729	2,268,708	171,539	7,484	26,868	22,624
01/04/19	15,046,028	12,547,143	2,269,206	170,269	10,442	28,690	20,277
01/05/19	15,121,111	12,626,991	2,262,392	171,810	10,922	26,910	22,085
01/06/19	15,665,230	13,126,560	2,318,196	168,211	4,257	26,037	21,968
01/07/19	16,129,961	13,511,217	2,361,008	200,259	7,294	25,634	24,549
01/08/19	16,581,651	13,963,134	2,365,263	193,539	8,703	26,571	24,441
01/09/19	16,853,873	14,184,651	2,397,705	187,409	12,143	45,925	26,042

გვესმის, რომ აღნიშნულმა გადაწყვეტილებამ მოკლევადიან პერიოდში შესაძლოა გამოიწვიოს ეროვნულ ვალუტაში გაცემულ კრედიტზე საპროცენტო განაკვეთის ზრდა (კომერციულ ბანკებს ლარში საკრედიტო პოტენციალი შეეზღუდებატ), მაგრამ რამდენადაც გაიზრდება კომერციული ბანკების საკრედიტო პოტენციალი უცხოური ვალუტაში, ვფიქრობთ ეს მოახდენს კომპენსირებას და ლარში გაცემული კრედიტის საპროცენტო ან არ გაიზრდება, ან გაზრდის შემთხვევაში „დაუბრუნდა მანამდე არსებულ ნიშნულს“,

⁶ <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019

⁷ <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019

თუმცა რეფინანსირების განაკვეთის გაზრდა ისედაც იწვევს „კრედიტის გაძვირებას“, განსხვავება იმაში მდგომარეობს, რომ რეფინანსირების განაკვეთის გაზრდით კრედიტით სარგებლობა ძვირდება მათთვის ვისაც უკვე აღებული აქვს, ხოლო ლარზე მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნის ზრდით გაძვირდება (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) მათთვის ვინც აპირებს აღებას, ანუ მათ უკვე ეცოდნინებათ რა საპროცენტო განაკვეთი უნდა გადაიხადონ, განსხვავებით მათგან ვინც უკვე სარგებლობს საბანკო კრედიტით.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=582&lng=geo> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019
2. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=2> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019
3. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=539>, უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019
4. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/191/pirdapiri-utskhour-i-investitsiebi> უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019
5. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>, უკანასკნელად შემოწმებულია: 10. 10. 2019

მცირე ბიზნესის საქმიანობაში ფინანსების მართვის პრაქტიკული ჩვევების კვლევის ანუ წარმოების „უზარალობის წერტილის“